

El dibuix i els ensenyaments artístics a l'Escola Normal de Girona

Des de la seva inauguració el 1844 fins a la Llei General d'Educació de 1970

Marisa Mercadal Torrent

Aquest article podem dir que és un breu resum de la tesi doctoral *Els primers 125 anys dels ensenyaments artístics a l'Escola de Magisteri de Girona (1844-1970). Una aproximació a la nostra identitat cultural*. Aquesta tesi realitza un recorregut pels ensenyaments artístics en l'àmbit de les arts visuals i plàstiques. El període analitzat comprèn des de la inauguració de l'Escola Normal de Girona l'any 1844 fins a la Llei General d'Educació de 1970.

L'objectiu principal ha estat analitzar l'evolució d'una disciplina, el dibuix, juntament amb altres assignatures que no sempre van complir la funció d'ensenyaments artístics, com els treballs manuals, les labors i els ensenyaments de la llar. Aquestes matèries es movien, a diferència del dibuix, en un camp poc precís que feia que, segons la seva formació, el professorat les enfoqués amb un caire d'ensenyament estètic o amb un de purament mecànic i funcional. El seu contingut, evidentment, ha anat evolucionant responenent a criteris pedagògics i a diferents fluctuacions de la història de l'ensenyament.

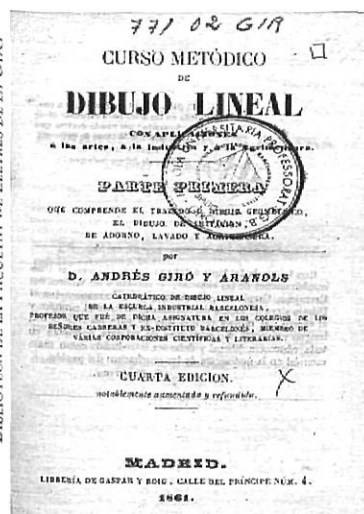
Fins i tot dins el context de la formació de mestres de primària s'han intentat superar anteriors concepcions, centrades exclusivament en la utilització de les habilitats manuals, per donar lloc a una matèria amb una estructura disciplinària de continguts didàctics semblants a les altres assignatures.

Això ha donat lloc, avui dia, a un programa d'educació artística que dins les condicions actuals del nostre país ens ofereix la millor qualitat possible en l'educació d'aquesta matèria.

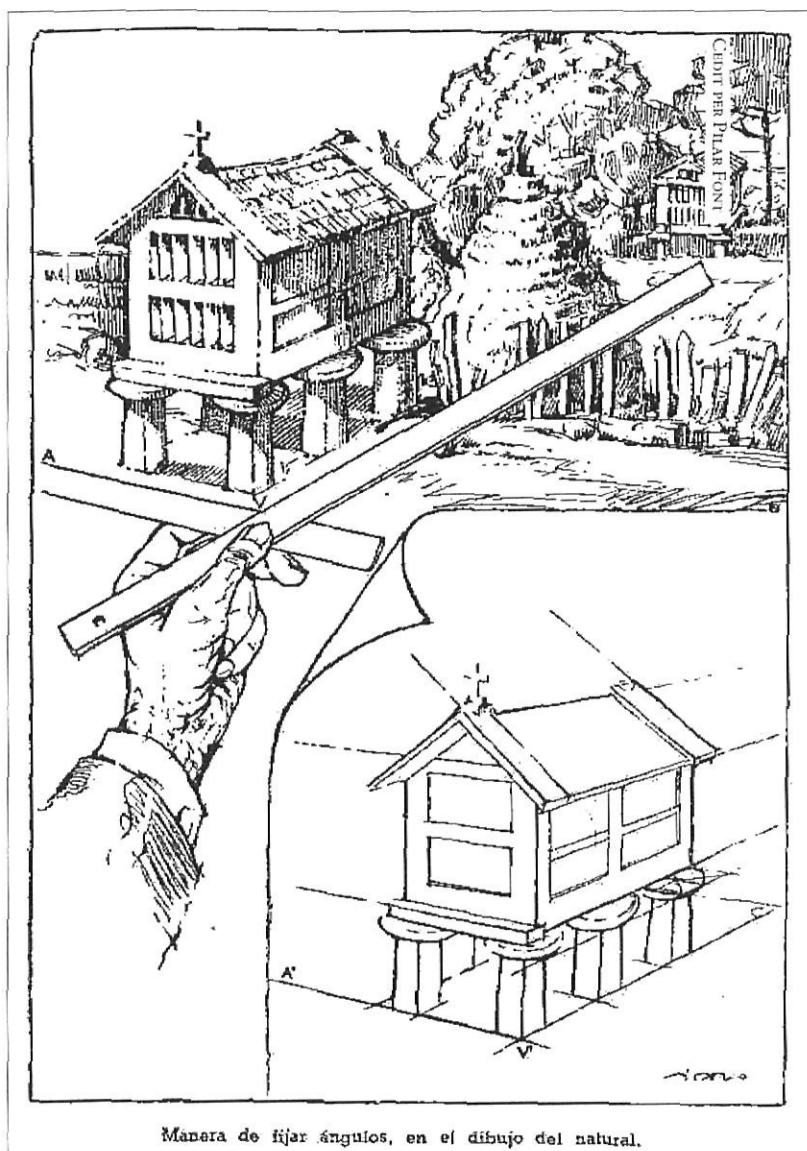
El dibuix i els ensenyaments artístics a l'Escola Normal de Girona durant la segona meitat del segle XIX

L'Escola Normal de Girona masculina –la femenina no aparegué fins al 1914– es va inaugurar el 1844, sis anys després de l'aparició de la llei de 21 de juliol de 1838 que ordenava la creació de les escoles Normals a Madrid i províncies. La seva primera ubicació va ser l'exconvent dels caputxins (Institut Vell, actual Museu d'Història de la Ciutat), al carrer de la Força. Des de la seva fundació fins avui ha passat per diversos locals i gairebé tots poc condicionats. El 1964 es va traslladar a la seva actual ubicació, al carrer Emili Grahit(1), on per primera vegada va disposar d'aules adequades per a les diferents matèries que s'hi impartien. Un bon exemple el trobem en les classes de dibuix, que es van equipar amb taules espaioses, piques, aixetes, llum natural, etc.

El dibuix –i més concretament, el dibuix lineal– va formar part de tots els plans d'estudis de les escoles de magisteri de la segona meitat del segle XIX. Malauradament aquesta matèria es veia condicionada perquè compartia la seva entitat amb altres disciplines com l'agrimensura i la geometria, i això feia que es reduís el temps que hi tenia dedicat. De la Normal de Girona sabem, gràcies a l'inventari de Bru Barnoya, primer director del centre, quins van ser els primers llibres de text que es van utilitzar per impartir el dibuix. Alguns d'origen francès, com *Des propriétés, ou les cinq ordres d'architecture*, de J. Barrozzio Vignole, o *Cours de Dessin Linéaire*, de Dembour, tractaven de geometria, arquitectura, mecànica i ornaments; altres de publicats a l'Estat espanyol, com *Elementos de Dibujo lineal ó delineación*, de Juan Bautista Peyronnet, o

Portades dels llibres *Curso metódico de Dibujo Lineal* d'Andrés Giró (a dalt) i *Tratado de Dibujo* de Mariano Borrell (a sota).

Manera de fixar els angles, en el dibuix del natural.

Manera de fixar els angles en el dibuix al natural. *El Dibujo y su Metodología* 2º curso. Luis Gil de Vicario.

Tratado teórico y práctico de Dibujo con aplicación a las artes y a la industria, de Mariano Borrell, tractaven més pròpiament de dibuix lineal; i el *Método de dibujo Hendrichki*, de Criado Baca, era l'únic que es centrava en el dibuix artístic (diapositiva 2). Uns anys més tard van aparèixer dos llibres més de dibuix lineal que van gaudir de gran difusió, no només a l'Escola Normal de Girona sinó a totes les escoles Normals de l'Estat: parlem de *Curso metódico de Dibujo Lineal*, d'Andrés Giró i Aranols, i *Rudimentos de Dibujo Lineal*, de Remigio María Moles.

Tots aquests llibres eren de dibuix lineal a excepció del *Método de dibujo Hendrichki*, que va intentar substituir l'ensenyament repetitiu del dibuix lineal per un mètode més creatiu i més intuïtiu que permetia reproduir objectes en qualsevol dimensió. En els altres llibres mencionats es proposaven exercicis de línies, angles, polígons regulars i irregulars, geometria, ordres d'arquitectura, etc. Es tractava d'un dibuix més tècnic que artístic, encara que a vegades els mateixos autors dediquessin un petit apartat al dibuix d'adorn tot ressaltant-ne la importància. El dibuix lineal s'impartia a tots els estaments educatius. Fins i tot

algun llibre, com el de Juan Bautista Peyronnet, també servia per a primària. No és d'estranyar que fos així, ja que durant la segona meitat d'aquest segle, en què van tenir lloc grans canvis socials i polítics, provocats per la forta industrialització i les revolucions burgeses, hi va començar a haver una estreta vinculació entre els ensenyaments artístics que s'impartien a l'escola i la necessitat imperiosa dels industrials de formar obrers qualificats en el disseny industrial.

D'altra banda, els treballs manuals, que consistien bàsicament a realitzar exercicis amb cuir, paper, etc., es van introduir per primera vegada a les escoles de magisteri al final del segle XIX. I pel que fa a les futures mestres(2), eren alumnes lliures i s'examinaven al mateix tribunal que els mestres, però no de dibuix, sinó de labors.

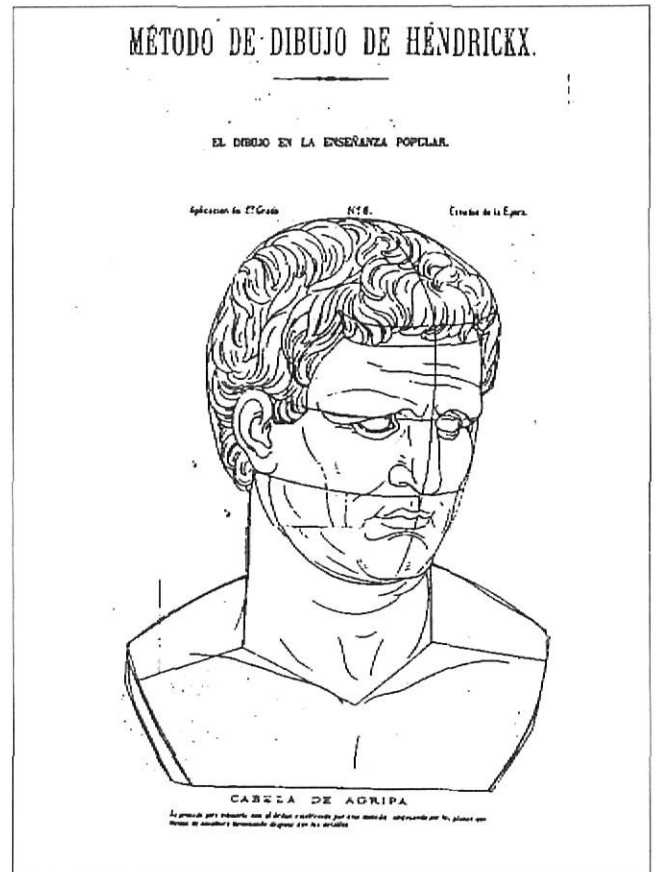
Com es pot veure, doncs, els ensenyaments artístics estaven enfocats des del punt de vista de la seva aplicació perquè el mercat així ho requeria i, per tant, sense caure en un eufemisme, el que realment es pretenia formar no era artistes, sinó artesans amb certs coneixements i habilitats artístiques. Era una formació més aviat tècnica.

El dibuix i els ensenyaments artístics a l'Escola Normal de Girona des de principi de segle fins a la Guerra Civil

Durant els primers anys d'aquest període hi va haver pocs canvis significatius: l'ensenyament del dibuix continuava centrat en el lineal i els treballs manuals corrien la mateixa sort que anys enrere.

A partir de 1914 es començaren a impartir estudis de magisteri per a les futures mestres. Va néixer la primera escola Normal femenina a Girona. Les seves alumnes, a més a més de les mateixes assignatures que els mestres, havien d'aprendre labors. L'educació de la dona en les Normals anava gairebé més destinada a l'aprenentatge de tasques femenines que a la formació de mestres. Tanmateix, amb aquesta diferenciació la dona rebia una educació artística distinta que la dels homes: a través de

Gerro realitzat per una alumna en la prova de còpia de dibuix al natural l'1 de juny de 1933.

Cap d'Agripa segons el mètode de dibuix Hendrickx.

la costura, els brodats, el tall i les labors artístiques la dona aprenia conceptes d'estètica, de bellesa, i es sensibilitzava per l'art, alhora que es culturitzava.

A partir del pla de 1914, juntament amb el dibuix lineal es va començar a impartir dibuix artístic, que consistia en la còpia de làmines que el mateix professor portava. Es copiaven parts del cos, postures, etc. Totes aquestes làmines havien de ser curosament dibuixades en els quaderns de cada alumne.

El dibuix i els ensenyaments artístics a l'Escola Normal de Girona durant la II República

Durant la II República (1931-39) va començar un nou període en què aparegué el concepte d'educació estètica com a matèria, però també implícit en els valors de tota la comunitat educativa i alhora com una actitud. Hi havia un cert interès per millorar les condicions de construcció, materials, recursos, estètiques, etc. dels centres docents. Es donava importància a l'estètica escolar perquè en una escola bella és més agradable aprendre-hi. Dins aquest període, en què es van fusionar les dues escoles Normals (masculina i femenina), es troba, curiosament, en un llibre d'actes del curs 1932-33 un escrit singular de la Comissió Calificadora que especifica que el dibuix ha de ser còpia del natural. És la primera vegada que es parla de dibuix al natural.

ARXIU DE SECRETARIA DE LA FACULTAT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ

Aprobado
J. Pastor / Barón

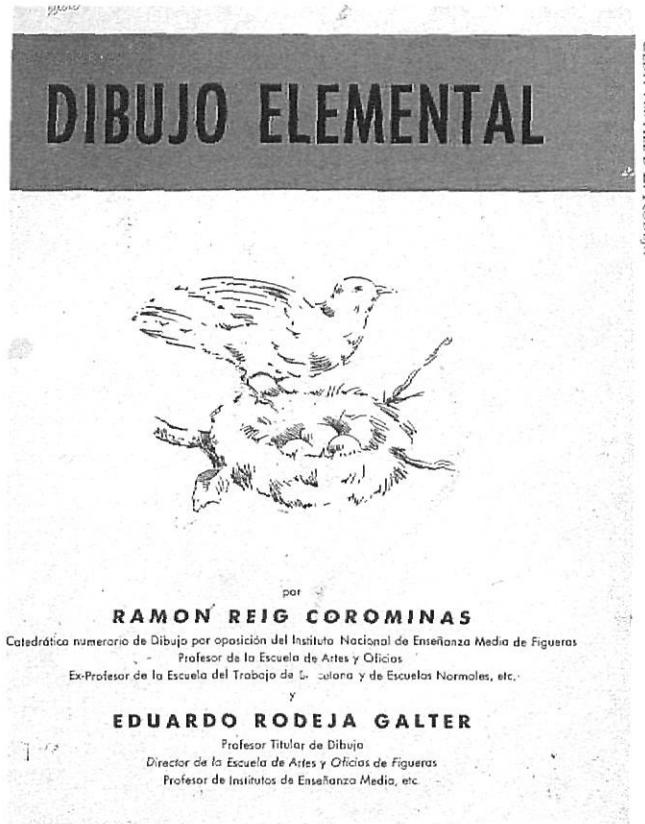
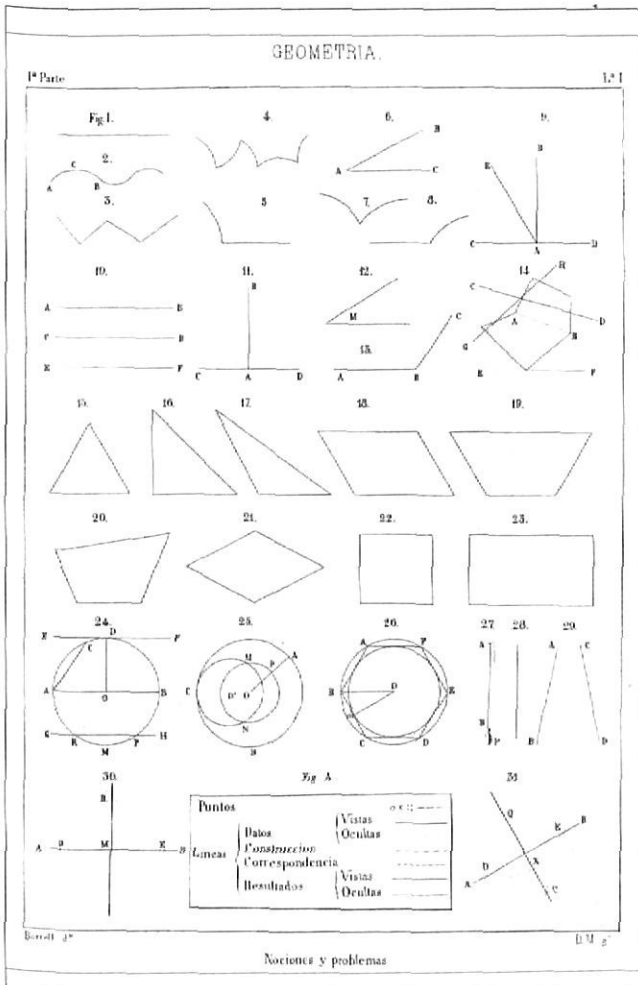

M.ª Isabel Benavides

Les assignatures de treballs manuals i labors van ser impartides durant molts anys per una professora atípica, Teresa Recas de Calvet(3). Les labors consistien a aprendre l'execució de diferents punts (embasta, punt de creu, calat, fistó). A les classes de treballs manuals utilitzava un llibre que ella mateixa havia escrit, *Trabajos manuales: cuero y metal*. En aquesta obra es dóna una petita explicació senzilla del que és cada treball juntament amb un dibuix de mostra, i al final hi trobem una col·lecció de làmines amb projectes, aplicació dels distints treballs i unes notes d'art, a tall d'orientació per a un estudi especial d'algun estil.

En les seves classes no només s'ensenyava a realitzar labors o treballs manuals, sinó que s'anava configurant una cultura artística. Mentre l'alumnat anava brodant o clavava les gúbies al cuir, Teresa Recas explicava la seva importància al llarg del temps, com havien evolucionat o quines diferències hi havia entre províncies.

Làmina d'elements de Geometria *Tratado de Dibujo*, de Mariano Borrell, 1866.

Capítol per fill d'E. Rodeja

Portada del quadern de làmines *Dibujo Elemental* de R. Reig i E. Rodeja.

El dibuix i els ensenyaments artístics a l'Escola Normal de Girona durant el franquisme

Durant tot aquest període l'educació va quedar polititzada i impregnada de nous valors. Un dels objectius del franquisme va ser la depuració ideològica i la uniformitat. Les Normals van deixar de ser coeducatives i assumiren distints plans d'estudi (1942, 45, 50, 67 i 71). És precisament durant aquest espai de temps que els ensenyaments artístics van viure anys de confusió, perquè s'intentava implantar un tipus de formació sense propostes metodològiques clares, només al servei d'una ideologia política gens plural i que no tenia res a veure amb els ensenyaments artístics. Mentre Europa apostava pel desenvolupament de la creativitat i l'expressió lliure, aquí aquestes idees ens varen ser vetades, ja que no coincidien amb la ideologia que el franquisme pretenia imposar. Això va condicionar els plans d'estudi dels estudis de magisteri i va provocar un retard tant en relació amb altres països com també en el camí iniciat en l'etapa anterior de la II República.

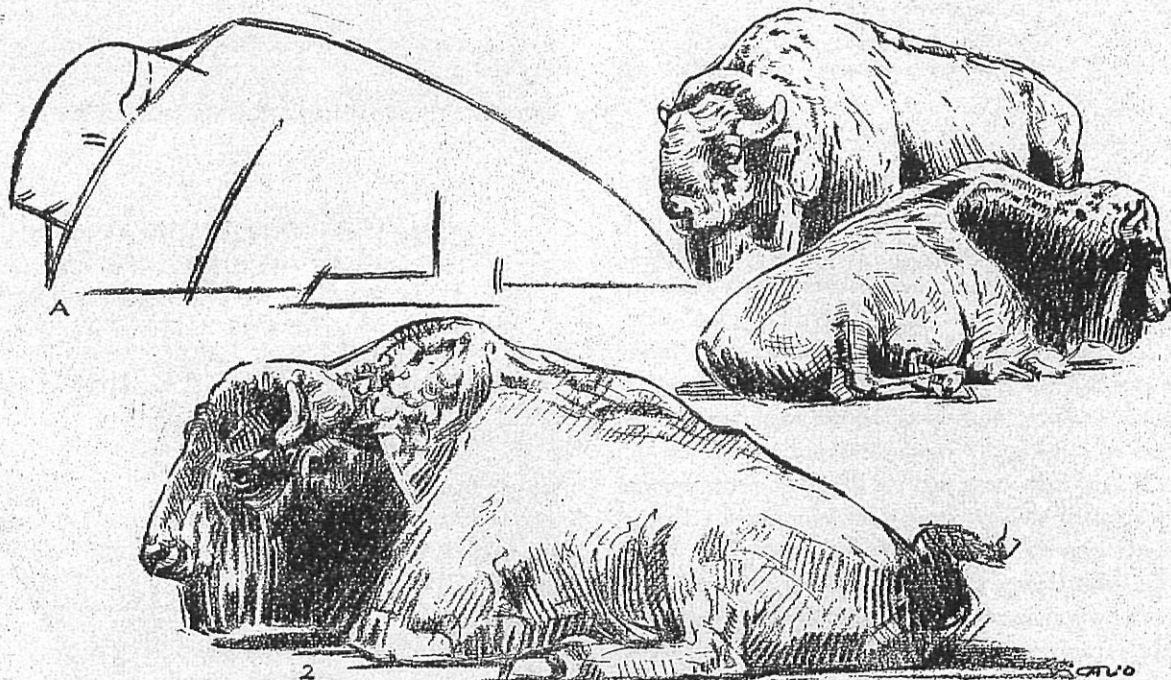
El dibuix que s'ensenyava en els primers plans (42, 45 i 50) consistia en la realització d'exercicis de geometria (com fer un quadrat o un triangle seguint unes mides donades), anàlisi del color, dibuix al natural (gerros, objectes diversos), dibuix lineal i dibuix d'apunt i retentiva. Aquesta assignatura seguia el mateix programa acadèmic tant a la Normal masculina com a la femenina. No hi havia diferències de gènere. Cap als anys 60 el dibuix al

CREDIT PER PILAR FONT

ESTUDIOS DEL NATURAL

MODELOS VIVOS

BISONTES

Muestra para ser interpretada a lápiz, a mayor tamaño, en dos dibujos separados: Primero, 1; segundo, 2. [A, es el esquema básico constructivo].
(Apuntes del natural, hechos por el autor, en el Parque Zoológico de Barcelona)

Prof. L. Gil de Vicario
Cadrático

Textos de Dibujo (19)

Estudis del natural sobre bisons. *El Dibujo y su Metodología 1r curso*. Làmina 19. L. Gil de Vicario

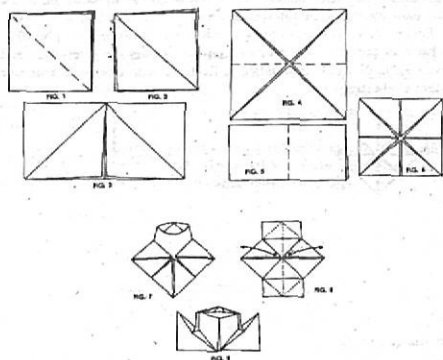
Exercici de plegat de paper. *Manualizaciones y Enseñanzas de Hogar. 1r curso*. Josefa Ayuda.

Exemple d'un treball de cuir, extret del llibre de Teresa Recas *Trabajos manuales: cuero y metal*.

CREDIT PER PAQUITA FIGUERAS

Barco con chimeneas

Una vez terminado el doblado que indican las figuras 1 y 2 de la estrella, tendremos un cuadrado equivalente a la cuarta parte del tomado para realizar el barco, figura 1. Doblar hacia adentro por la línea de trazos, figura 2. Dar la vuelta al plegado y repetir el mismo doblado. Abrirlo (fig. 3) y terminar de doblar hacia afuera las otras puntas, lo que nos dará la figura 4. Doblar por la línea de trazos hacia adentro (fig. 5) y volver a doblar por la mitad esta figura, como indica la línea de trazos de la figura 5.

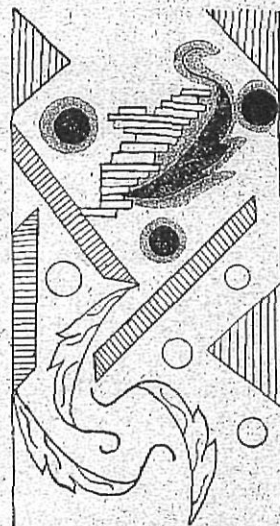

Con este cuadrado obtenido realizaremos todos los movimientos de las figuras 1, 2 y 3, y obtendremos el cuadrado de la figura 6. En este nuevo cuadrado repetir los dobleces de las figuras 4 y 5, y con la

Cuero bordado con tiras de cuero

Las tiras se preparan como indicamos para el cosido.

Este trabajo, con un poco de gusto, resulta siempre de sabor muy oriental (depende esto del dibujo) y

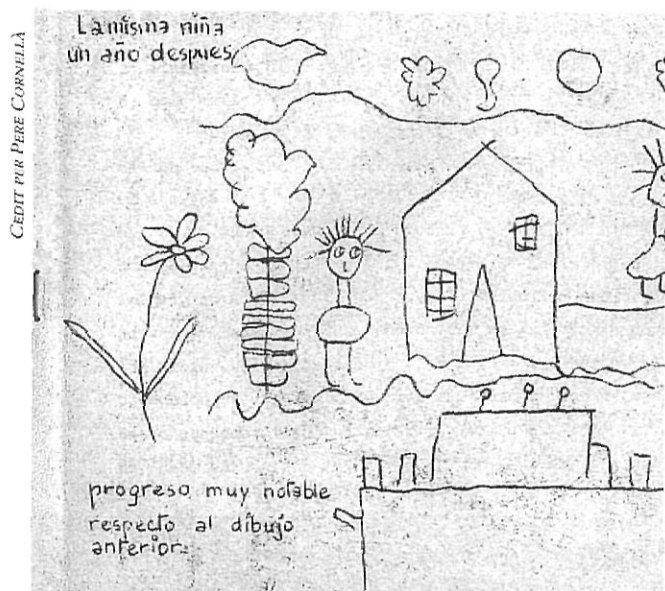
Cuero bordado en tiras de cuero y modelado

CREDIT PER PAQUITA FIGUERAS

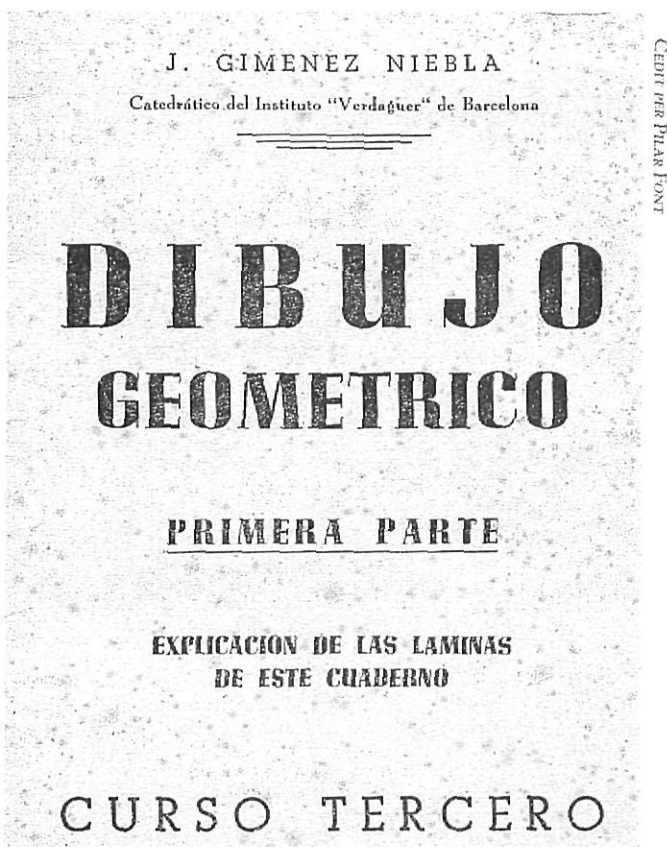
natural va esdevenir un element d'aprenentatge essencial per a l'alumnat, juntament amb la introducció de l'estudi de les etapes evolutives del nen i el dibuix a la pissarra. El dibuix que rebia un tractament de contingut sistematitzat era impartit per professorat amb titulació superior, a diferència dels treballs manuals i les labors, dels quals s'ocupava el personal format per la Secció Femenina, que no sempre tenien la titulació de mestres (diapositiva 4).

Les labors i els treballs manuals mostraven un contingut molt semblant al d'altres plans d'estudis anteriors. Els ensenyaments de la llar, que van aparèixer durant els primers plans del franquisme, van esdevenir una matèria essencial per a la formació femenina, ja que juntament amb les labors preparaven la dona per a la vida domèstica. Més endavant, durant el pla del 67(4), ambdues assignatures es van anar fusionant. I finalment, a partir de la Llei General d'Educació de 1970, amb el pla del mateix any, les labors, els treballs manuals i els ensenyaments de la llar es van ajuntar en una sola matèria, la de manualitzacions i ensenyaments de la llar. Durant aquest últim pla de franquisme van aparèixer l'expressió musical, l'expressió plàstica i les pretecnologies. L'expressió plàstica va simultanejar la seva presència amb el dibuix i les manualitzacions. Les pretecnologies oferien un aprenentatge tecnicomaneu d'aplicació pràctica i una iniciació tecnicoartística que possibilitava el coneixement d'algunes arts aplicades de gran interès en aquells moments. Es va donar a conèixer un ampli camp de possibilitats de treball i es va despertar

Dibuix realitzat per un nen. Anàlisi de les etapes evolutives

CREDIT PER PÈRE CORNELLA

CREDIT PER PÈRE FONT

Portada del llibre *Dibujo Geométrico* de Giménez Niebla

en l'alumnat un veritable interès per les ocupacions i oficis de tipus tècnic. Malgrat la seva evolució, totes aquestes matèries van continuar essent una àrea, bàsicament, procedimental. Amb tot, de mica en mica, els ensenyaments artístics han anat evolucionant de tal manera que avui dia, convertits en didàctica de les arts plàstiques, gaudeixen d'un tractament disciplinari similar a la resta de branques de didàctica del currículum de magisteri.

Com a conclusió es pot dir que els ensenyaments artístics han estat, en alguns casos, una disciplina dura, de difícil aprenentatge segons el rigor dels programes de dibuix lineal o artístic, però tampoc es pot deixar de dir que han tingut un cert caràcter lúdic que ha propiciat uns valors socials, de conversa, de sensibilitat, etc.

Marisa Mercadal i Torrent
és llicenciada en pedagogia.

Notes

- 1.- Per a més informació sobre les distintes ubicacions de l'Escola de Magisteri de Girona es pot consultar el llibre de J. Clara, P. Cornellà i J. Puigbert de 1995 *La Normal de Girona. 150 anys d'història (1844-1994)*.
- 2.- Girona no va disposar de Normal femenina fins al 1914.
- 3.- Teresa Recas va ser directora de l'Escola Normal femenina de Girona del Pla 14; també va ser professora d'economia domèstica, labor i treballs manuals.
- 4.- A partir de l'any 1967 -Ordre de 26 de juny de 1963- les dues escoles es van reunificar sota la denominació d'Escola de Magisteri de Girona, però dins la classe els nois i les noies van romandre separats fins al curs 1970-71.